

Agnieszka Pach-Gurgul, Marta Ulbrych

Znaczenie Turcji dla bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej

Artykuł dotyczy bezpieczeństwa energetycznego krajów Unii Europejskiej oraz czynników je determinujących w dobie rosnącego popytu na surowce energetyczne i silnego uzależnienia UE od importu gazu i ropy naftowej z Rosji. Wskazuje na konieczność dywersyfikacji źródeł i kierunków dostaw surowców energetycznych z wykorzystaniem zasobów z rejonów Morza Kaspijskiego, Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej przesyłanych przez terytorium Turcji do krajów Unii z pominięciem Rosji. Mimo że sama Turcja nie jest bogata w surowce energetyczne, to dzięki infrastrukturze przesyłowej znajdującej się na jej terytorium może być łącznikiem pomiędzy rejonami, gdzie koncentruje się ponad 70% światowych zasobów ropy naftowej i gazu ziemnego, a UE. To spowoduje zmianę pozycji Turcji w Unii jako kraju kandydującego i wpłynie na rozwój współpracy na innych płaszczyznach. Warunkiem uczynienia z Turcji tzw. korytarza energetycznego jest odpowiednia infrastruktura przesyłowa zapewniająca bezpieczeństwo dostaw surowców do krajów Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo energetyczne, polityka energetyczna UE, kryzysy gazowe, bezpieczeństwo dostaw surowców energetycznych, Turcja, gazociąg Nabucco, strategia energetyczna, węzeł tranzytowy.

1. Wstęp

Bezpieczeństwo energetyczne jest jednym z trzech filarów polityki energetycznej Unii Europejskiej obok konkurencyjności gospodarki i ochrony środowiska naturalnego przed szkodliwymi skutkami wytwarzania i dostarczania energii. Najogólniej rzecz biorąc, oznacza ono nieprzerwaną fizyczną dostępność produktów energetycznych na rynku, po przystępnej dla konsumentów cenie, w poszanowaniu środowiska naturalnego i z zapewnieniem zrównoważonego rozwoju.

Współcześnie Unia Europejska jest jednym z największych światowych konsumentów energii, a Rosja ze swoim ogromnym potencjałem surowcowym stanowi najbliższe geograficznie źródło surowców energetycznych. Występujący w krajach unijnych wzrost popytu na importowane surowce wpływa na rozwój powiązań handlowych z Rosją, co powoduje poważne im-

plikacje dla bezpieczeństwa energetycznego. Zależność importowa UE od Rosji sprawia, że staje się ona coraz bardziej wrażliwa na różnego rodzaju zawirowania na międzynarodowych rynkach surowcowych i pojawiające się konflikty gazowe Rosji z Ukrainą i Białorusią.

Dlatego dla UE niezwykle ważna stała się dywersyfikacja źródeł oraz kanałów dostaw surowców energetycznych. Poważną alternatywą w tym względzie wydaje się rejon Morza Kaspijskiego, Bliskiego Wschodu oraz Afryki Północnej, a współpraca z Turcją może stanowić istotne rozwiązanie w tym zakresie, kraj ten bowiem jest postrzegany jako potencjalny korytarz dla transportu surowców energetycznych z wymienionych rejonów do krajów Unii. Prawdopodobnie rozwiązanie to zmniejszy uzależnienie importowe krajów UE od Rosji i korzystnie wpłynie na bezpieczeństwo energetyczne zarówno Unii, jak również Turcji.

2. Bezpieczeństwo energetyczne – pojęcie i jego istota

Pojęcie bezpieczeństwa energetycznego ulegało ewolucji na skutek wielu wydarzeń, takich

Agnieszka Pach-Gurgul – Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Katedra Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych, Zakład Gospodarki Światowej.

Marta Ulbrych – Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Katedra Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych, Zakład Studiów Regionalnych.

jak szoki naftowe z lat siedemdziesiątych XX w., awaria w Czarnobylu, rosnące ceny surowców energetycznych itp. Autorzy zajmujący się tematyką bezpieczeństwa energetycznego podkreślają różne jego aspekty, dlatego brak jednej uniwersalnej definicji. W literaturze przedmiotu można spotkać te najprostsze, które mówią, że bezpieczeństwo energetyczne to „dostępność wystarczających zasobów za przystępną cenę” (Yergin 2006) czy też „dostępność energii w każdym czasie, w różnych formach, w wystarczającej ilości i po rozsądnej cenie i/lub cenie możliwej do zapłacenia” (Cziomer 2008). Szczegółowsze ujęcia tego zjawiska, w tym zaproponowane przez Komisję Europejską, poruszają jego inne aspekty: „bezpieczeństwo energetyczne to nieprzerwana fizyczna dostępność produktów energetycznych na rynku, po przystępnej dla wszystkich konsumentów cenie, w poszanowaniu środowiska naturalnego i z zapewnieniem zrównoważonego rozwoju” (EC 2000). Takie ujęcie jest coraz popularniejsze wśród naukowców, gdyż na przestrzeni ostatnich lat wyraźnie rysuje się powiązanie bezpieczeństwa energetycznego z polityką gospodarczą, w tym ochrony środowiska naturalnego i klimatyczną, a także z polityką zrównoważonego rozwoju. Pomimo pewnych różnic, przytoczone definicje zawierają wspólny trzon – pewność dostaw i przystępność cen energii.

Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego nieodłącznie związane jest z posiadaniem własnych zasobów energetycznych bądź z ich importem oraz stopniem dywersyfikacji. Wydaje się zatem błędem percepcyjnym pojmowanie bezpieczeństwa energetycznego jedynie przez pryzmat importu surowców energetycznych, zależności importowej i bezpieczeństwa dostaw ze źródeł zewnętrznych. Jest to duże uproszczenie tak wieloaspektowego i złożonego problemu, wynikające z faktu, że dostawy nośników energetycznych stanowią ważny filar (aczkolwiek nie jedyny) bezpieczeństwa energetycznego kraju.

W celu przybliżenia tego pojęcia istotna jest jego charakterystyka przedmiotowa i podmiotowa. Bezpieczeństwo energetyczne w ujęciu przedmiotowym może być analizowane w czterech głównych wymiarach (Pach-Gurgul 2012):

- strategiczno-geopolitycznym dotyczącym przede wszystkim skutków zależności od importu surowców, wielkości i struktury własnych za-

- sobów oraz roli eksportu i importu surowców energetycznych w polityce zagranicznej kraju;
- ekonomicznym, oznaczającym dla konsumenta możliwość nabycia potrzebnej ilości surowców i energii za przystępną cenę, a dla producenta – zbyt surowców po korzystnej dla niego cenie;
- ekologicznym, dotyczącym poszanowania środowiska naturalnego poprzez m.in. redukcję emisji CO₂, stosowanie nowych przyjaznych technologii np. sekwestracji;
- infrastrukturalnym, kładącym nacisk na stan infrastruktury, nakłady finansowe na nowe i modernizacyjne w nią inwestycje wpływające bezpośrednio na bezpieczeństwo energetyczne danego kraju.

W sposób wieloaspektowy zostało ono zdefiniowane przez Zbigniewa Karaczuna (2012). Według tego autora oznacza:

- bezpieczeństwo dostaw – tj. zapewnienie ciągłości i jakości dostaw energii na poziomie wynikającym z potrzeb społecznych i gospodarczych; na poziomie krajowym to także ograniczenie uzależnienia od importu surowców energetycznych;
- bezpieczeństwo ekonomiczne – tj. zapewnienie, że ceny energii nie będą tworzyły bariery dla rozwoju gospodarczego i prowadziły do ubóstwa energetycznego;
- bezpieczeństwo ekologiczne – tj. zapewnienie, że produkcja energii nie będzie powodowała nadmiernego zanieczyszczenia środowiska i nieodwracalnych zmian (w tym wyczerpania zasobów).

Z kolei biorąc pod uwagę kryterium przedmiotowe, bezpieczeństwo energetyczne można rozpatrywać z punktu widzenia zarówno krajów eksporterów, jak i konsumentów surowców energetycznych i energii. Dla eksporterów dotyczy ono wielkości i stabilności popytu, która będzie gwarantowała sprzedaż surowców energetycznych czy też energii po odpowiednich cenach. Z kolei dla konsumentów niemających własnych zasobów i zmuszonych do importu surowców, bezpieczeństwo energetyczne będzie postrzegane przede wszystkim przez pryzmat stabilności cen, pewności dostaw surowców oraz warunków ich tranzytu.

Należy podkreślić, że badanie jego poziomu jest zadaniem bardzo trudnym, gdyż tak jak

w przypadku braku uniwersalnej definicji tego zjawiska, nie ma również wzoru na jego wyliczenie, który uwzględniłby wszystkie aspekty i determinanty. Bezpieczeństwo energetyczne można określać za pomocą różnych komplementarnych wskaźników, takich jak: udział importowanych paliw energetycznych w bilansie energetycznym, stopień ich dywersyfikacji, udział energii pozyskiwanej ze źródeł odnawialnych w ogólnym bilansie energetycznym, efektywność energetyczna, cena energii końcowej i jej wpływ na gospodarkę, wielkość, wystarczalność i udział rezerw surowców energetycznych będących we własnej dyspozycji itp.

Współcześnie ekonomiści wyraźnie zwracają uwagę na fakt, że problem zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego nie jest już sprawą zaliczaną do sfery *low politics*, czyli do kwestii określanych jako techniczne, absorbujące uwagę urzędników pozostających poza domeną strategicznego myślenia o państwie (Kaczmarek 2010). Jest to kategoria niezwykle istotna z punktu widzenia funkcjonowania całego państwa, determinująca jego bezpieczeństwo ekonomiczne, wchodząca w skład ogólnie pojmowanego bezpieczeństwa narodowego. Tak więc brak bezpieczeństwa energetycznego, szczególnie w najbardziej skrajnej formie, a więc odcięcie danego systemu od źródeł, oznacza konsekwencje nie tylko ekonomiczne, lecz również społeczne, polityczne itp.

Można stwierdzić, że przez wiele lat było ono traktowane jako dobro publiczne, a jego zapewnieniem zajmowało się państwo. Jednakże takie wydarzenia, jak konflikty gazowe pomiędzy Ukrainą, Białorusią a Rosją, katastrofa w Fukushima, wyciek ropy naftowej w Zatoce Meksykańskiej wskazują na fakt, że kwestie energetyczne będą stanowiły coraz bardziej istotny element polityki zagranicznej zarówno państw, jak i ugrupowań integracyjnych m.in. Unii Europejskiej (Riedel 2010). Poprzez realizowanie polityki energetycznej kraje UE dążą do zapewnienia sobie i całemu ugrupowaniu bezpieczeństwa energetycznego. Jest to zadanie niezwykle trudne, gdyż państwa te mają różne bilanse energetyczne, różny dostęp do surowców energetycznych, poziom infrastruktury energetycznej i liberalizacji narodowych rynków energii itp.

3. Bezpieczeństwo energetyczne jako priorytet polityki energetycznej UE

Działania na rzecz bezpieczeństwa energetycznego Unia Europejska podjęła od początku swojego istnienia, czyli od utworzenia Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS). Było to istotne wydarzenie rzutujące na bezpieczeństwo energetyczne krajów sygnatariuszy, gdyż zgłaszany przez nie popyt na energię w 90% zaspokajał węgiel kamienny. Stało się to również impulsem do formułowania polityki energetycznej krajów tego ugrupowania, która jednak do lat siedemdziesiątych XX w. rozwijała się dość powolnie.

Dopiero szoki naftowe lat siedemdziesiątych uwypukliły problem bezpieczeństwa energetycznego państw Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) i pokazały słabości strategiczno-polityczne dotyczące jego zapewnienia. Brak pomysłu na zróżnicowanie kierunków importu ropy naftowej oraz słaba dywersyfikacja surowcowa krajów EWG spowodowały, że usiały one przystać na warunki krajów OPEC, płacąc parokrotnie wyższą cenę za baryłkę ropy naftowej. Odpowiedzią na szoki naftowe był przygotowany przez Komisję Europejską raport na temat wspólnej polityki energetycznej oraz plan działania pt. *Polityka energetyczna Wspólnoty – cele na 1985 r.* Został w nim przedstawiony sposób pokonania skutków kryzysu energetycznego, zmniejszenia zależności od importu energii do 50% i ograniczenia udziału ropy w zużyciu energii pierwotnej do 47%, wzrostu efektywności zużycia energii oraz realizacji programów w zakresie jej oszczędności (Pach-Gurgul 2012). Podkreślono kwestię wykorzystania w większym stopniu energii nuklearnej, ograniczenia zużycia ropy naftowej poprzez większe wykorzystanie energii spadku wody, geotermalnej i uzyskiwanej z gazu ziemnego (EU Council 1975). Ponadto w opublikowanym w 1987 r. Jednolitym Akcie Europejskim zaplanowano utworzenie „rynku wewnętrznego”, co dało podstawę również do rozpoczęcia budowy „wewnętrznego rynku energetycznego”, który z założenia miał przyczynić się do zagwarantowania bezpieczeństwa energetycznego poprzez swobodę wymiany energii elektrycznej i gazu, powiązanie krajów członkowskich w jeden „energetyczny przewód”, wypracowanie mechanizmów solidarnościowych.

Rosnąca na przełomie lat dziewięćdziesiątych zależność Unii Europejskiej od dostaw surowców energetycznych, ich stale, dynamicznie rosnące ceny, zwiększający się popyt na energię, upolitycznienie handlu surowcami spowodowały, że bezpieczeństwo energetyczne stało się oficjalnym celem polityki energetycznej UE. Potwierdzono to w opublikowanej w 1995 r. *Białej Księdze* (EC 1995), w której bezpieczeństwo energetyczne wraz z konkurencyjnością gospodarki, a także ochroną środowiska naturalnego przed szkodliwym działaniem wytwarzania i dostarczania energii stało się jednym z trzech najważniejszych filarów polityki energetycznej UE. Przez kolejne

Tab. 1. Bezpieczeństwo energetyczne w wybranych dokumentach Unii Europejskiej

Dokumenty	Poruszony aspekt bezpieczeństwa energetycznego
<i>Biała Księga z 1995 r.: Polityka energetyczna Unii Europejskiej (White Paper: An Energy Policy for the European Union)</i>	Poruszenie takich kwestii, jak: ciągłość dostaw poszczególnych surowców, zarządzanie zależnością energetyczną, dywersyfikacja surowcowa, ograniczenie emisji CO ₂ , rozwój energetyki jądrowej według polityki danego państwa, rozwój odnawialnych źródeł energii, potrzeba mówienia „jednym głosem” w sprawach energetycznych, współpraca międzynarodowa w dziedzinie energii, utworzenie jednolitego rynku energii.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 96/92/WE oraz Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 98/30/WE	Określenie warunków powstania wewnętrznego rynku energii elektrycznej i gazu. Określenie wspólnych zasad koncesjonowania działalności gazowniczej oraz reguł przyłączania do sieci instalacji magazynowych czy instalacji LNG.
<i>Biała Księga z 1997 r.: Energia dla przyszłości (White Paper: Energy for the Future)</i>	Zwiększenie roli energetyki odnawialnej w bezpieczeństwie energetycznym.
<i>Zielona Księga z 2001 r.: Ku europejskiej strategii na rzecz bezpieczeństwa dostaw energii</i>	Przyjęcie unijnej strategii na rzecz bezpieczeństwa energetycznego krajów członkowskich – za strategiczny cel przyjęto: nieprzerwaną fizyczną dostępność produktów energetycznych na rynku, po przystępnej dla wszystkich konsumentów cenie, w poszanowaniu środowiska i z zapewnieniem zrównoważonego rozwoju.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2003/54/WE oraz Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2003/55/WE	Określenie jednolitych zasad wytwarzania, przesyłania i dystrybucji energii elektrycznej, wprowadzenie systemu monitorowania bezpieczeństwa dostaw, wyznaczenia niezależnego operatora sieci przesyłowej oraz niezależnego regulatora rynku; identyczne zasady liberalizacji rynku zostały określone dla obszaru sektora gazowego.
Dyrektywa Rady 2004/67/WE ⁹	Określenie środków zapewniających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego, zdefiniowanie pojęcia „poważnego zaburzenia dostaw”, które oznaczało: „ryzyko utraty ponad 20% dostaw z państw trzecich na poziomie Wspólnoty”, a także powołanie Grupy Koordynacyjnej ds. Gazu.
<i>Zielona Księga z 2007 r.: Europejska polityka energetyczna oraz Pakiet energetyczno-klimatyczny</i>	Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego poprzez realizację polityki klimatycznej, na drodze ustalenia m.in. inicjatywy 3 × 20% (20% – redukcja gazów cieplarnianych, 20% – udział OZE w konsumpcji energii, 20% – oszczędność zużycia energii: w perspektywie 2020 r.). Realizacja inicjatywy 3 × 20% ma zostać osiągnięta w ramach działań na rzecz efektywności energetycznej, promocji OZE i biopaliw, budowy wewnętrznego rynku energii, budowy połączeń międzysieciowych, rozwoju energetyki jądrowej, obniżania emisji gazów cieplarnianych czy promocji nowych technologii energetycznych.
Trzeci pakiet liberalizacyjny	Zapewnienie bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej i gazu, dobrego dostępu do sieci energetycznych dla potencjalnych inwestorów, określenie zasad dostępu do sieci przesyłowych gazu przez kraje trzecie, dokończenie budowy europejskiego rynku energii
Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 994/2010/35	Zalecenie, aby państwa członkowskie wspierały działania ukierunkowane na dywersyfikację źródeł energii oraz dróg i źródeł zaopatrzenia w gaz. Zagwarantowanie skutecznego funkcjonowania rynku gazu przez jak najdłuższy czas w przypadku zakłóceń w dostawach, zanim właściwy organ podejmie środki mające zaradzić sytuacji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie przedstawionych dokumentów.

lata temat bezpieczeństwa energetycznego zaistniał na stałe w debacie unijnej i jego różne aspekty zostały poruszone w licznych dokumentach Wspólnoty przedstawionych w tabeli 1.

Ponadto zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego i ograniczenie importu surowców energetycznych spoza UE zostało podkreślone w najnowszych dokumentach UE¹. Przyczynić ma się do tego zwiększenie udziału energii odnawialnej do 30% w 2030 r. w bilansie energetycznym UE, poprawa efektywności energetycznej oraz lepsza i bardziej inteligentna infrastruktura energetyczna.

Równocześnie Unia podjęła wiele inicjatyw wzmacniających bezpieczeństwo energetyczne, w tym przede wszystkim w zakresie dostaw surowców energetycznych poprzez (Riedel 2010):

- rozpoczęcie w 2000 r. dialogu energetycznego z Rosją;
- rozpoczęcie w 2003 r. pogłębionej współpracy z państwami Morza Czarnego i Morza Kaspijskiego w celu stopniowego zintegrowania tych regionów z unijnym rynkiem energetycznym;
- podpisanie w 2005 r. traktatu ustanawiającego Wspólnotę Energetyczną w Europie Południowo-Wschodniej, do której przyłączyła się później również Ukraina;
- podpisanie w 2006 r. bilateralnych porozumień z Azerbejdżanem i Kazachstanem;
- rozpoczęcie subregionalnego dialogu energetycznego z państwami Maghrebu, dotyczącego przede wszystkim inwestycji w energię odnawialną na ich terytorium.

Należy jednak podkreślić, że inicjatywy te podjęto w sposób mało skoordynowany, bez

¹ Szerzej: *Plan działania prowadzący do przejścia na konkurencyjną gospodarkę niskoemisyjną do 2050 r.* (http://ec.europa.eu/clima/policies/roadmap/index_en.htm [dostęp: 29.06.2013]); *Plan działań w dziedzinie energii do 2050 r.* (http://ec.europa.eu/energy/energy2020/roadmap/index_en.htm [dostęp: 29.06.2013]), EC 2011; EC 2013; *Plan działania na rzecz zasobooszczędnej Europy* (http://ec.europa.eu/environment/resource_efficiency/about/roadmap/index_en.htm [dostęp: 29.06.2013]); *Uruchomienie wewnętrznego rynku energii* (http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/internal_market_en.htm [data dostępu: 29.06.2013]); „Energia odnawialna: ważny uczestnik europejskiego rynku energii” (http://ec.europa.eu/energy/renewables/communication_2012_en.htm [dostęp: 29.06.2013]).

podejścia strategicznego. Dlatego też podczas szczytu UE w Hampton Court w 2005 r. zapadła formalna decyzja o ustanowieniu priorytetów unijnej polityki energetycznej. Konkluzją tego szczytu było przygotowanie przez Komisję Europejskiej w 2006 r., *Zielonej Księgi* (EC 2006) w tej sprawie. Bezpieczeństwo energetyczne było w niej przedstawione jako interakcja trzech elementów: liberalizacji rynku energii, stabilności dostaw surowców energetycznych i energii oraz zmiany klimatu. W zakresie bezpieczeństwa energetycznego dokument Komisji podkreślał potrzebę wspólnego, spójnego podejścia Unii Europejskiej do zewnętrznego wymiaru bezpieczeństwa energetycznego, którego niestety dotychczas nie było. Ponadto Komisja zaproponowała wiele działań mających wzmocnić bezpieczeństwo rynku energetycznego UE, m.in. poprzez utworzenie Europejskiego Obserwatorium Zaopatrzenia w Energii oraz Europejskiego Centrum Sieci Energetycznych.

Współcześnie koordynację polityki energetycznej zwłaszcza w aspekcie bezpieczeństwa energetycznego utrudnia zróżnicowane podejście krajów UE do tej tematyki. Spowodowane jest to wieloma czynnikami: odmiennymi kulturami energetycznymi, posiadanymi zasobami surowców energetycznych, stopniem rozwoju odnawialnych źródeł energii czy energii z elektrowni nuklearnej. Można wyróżnić pięć głównych podejść wśród krajów UE w zakresie postrzegania bezpieczeństwa energetycznego i sposobów jego osiągnięcia:

1. Pierwszą grupę krajów charakteryzuje wiara w zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego poprzez realizację idei gospodarki niskoemisyjnej, w tym realizacji postanowień 3 × 20% do 2020 r. obejmujących dwudziestoprocentowy wzrost udziału odnawialnych źródeł energii w ogólnym bilansie energetycznym UE, dwudziestoprocentowe zwiększenie efektywności energetycznej oraz taką samą redukcję emisji CO₂. Krajem, który reprezentuje takie podejście, jest m.in. Dania. W swojej strategii energetycznej z 2009 r. zakłada ona odejście od paliw kopalnych do 2050 r.²

² Zob. <http://marokko.um.dk/~media/Marokko/Documents/Other/GBEnergistrategi2050sammenfatning.pdf> [dostęp: 12.12.2013].

2. Druga grupa uważa, że tylko mechanizmy wolnorynkowe są skuteczną metodą osiągnięcia bezpieczeństwa energetycznego – za przykład takiego podejścia może służyć Wielka Brytania, która najwcześniej ze wszystkich krajów UE zliberalizowała swój rynek energii elektrycznej (Riedel 2010).
3. Trzecia grupa państw bezpieczeństwo energetyczne postrzega głównie przez pryzmat bilateralnych porozumień dotyczących dostaw surowców energetycznych. Takie podejście reprezentują Niemcy³, które „nawet za plecami UE” dążą do zapewnienia sobie w ten sposób bezpieczeństwa energetycznego, czego najlepszym przykładem jest realizacja projektu Gazociągu Północnego (ibidem).
4. Czwarta grupa reprezentowana jest przede wszystkim przez kraje Europy Środkowo-Wschodniej, które postrzegają bezpieczeństwo energetyczne przez zminimalizowanie dostaw surowców energetycznych z Rosji.
5. Piąta grupa wskazuje na konieczność pogłębionej integracji w ramach unijnej polityki energetycznej i wykorzystanie siły ugrupowania w relacjach z krajami trzecimi – za lidera tej grupy uznawana jest Francja, która nawiązuje w imieniu całej UE relacje z krajami Afryki Subsaharyjskiej dotyczące eksportu energii elektrycznej pozyskanej ze słońca.

Pomimo przytoczonych różnic w podejściu do bezpieczeństwa energetycznego kwestia ta jest priorytetowa w polityce energetycznej UE, co zostało również uwypuklone w dokumencie *Europa 2020 (Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth)* (Komisja Europejska 2020). Podkreślono w niej, że „duże uzależnienie od paliw kopalnych, takich jak ropa naftowa, oraz nieefektywne wykorzystywanie surowców wystawiają konsumentów i przedsiębiorców UE na bolesny szok cenowy, jednocześnie zagrażając bezpieczeństwu gospodarczemu UE i przyczyniając się do niekorzystnych zmian klimatu”. Ponadto zwrócono uwagę na fakt, że

³ Niemcy również, oprócz porozumień bilateralnych, realizują swoją politykę *Energiewende* polegającą na zwiększeniu efektywności energetycznej, zmniejszeniu emisji gazów cieplarnianych i zwiększeniu udziału odnawialnych źródeł energii w swoim bilansie energetycznym. Szerzej: <http://energytransition.de/2013/03/pl/> [dostęp: 16.12.2013].

„wzrost liczby ludności świata z 6 do 9 mld zaostreży światową konkurencję w zakresie zasobów naturalnych”, co jest wyraźną przesłanką dla UE do poszukiwania nowych kierunków pozyskiwania dostaw surowców energetycznych.

Wyzwania i polityka energetyczna Unii Europejskiej to również główne sprawy przedłożone przez Komisję na posiedzeniu Rady Europejskiej w dniu 22 maja 2013 r. Potwierdzono na nim, że w celu zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej konieczna jest lepsza koordynacja działań państw członkowskich UE i kontynuacja prac nad wzmocnieniem zewnętrznego wymiaru polityki energetycznej Unii. Poczyniono postępy w negocjacjach w sprawie rurociągu transkaspijskiego i południowego korytarza gazowego. Pomiędzy UE a Chinami ustanowiono partnerstwo w dziedzinie urbanizacji i dialog na temat bezpieczeństwa energetycznego. W związku z wezwaniem Rady Europejskiej do informowania na temat dwustronnych umów energetycznych z państwami trzecimi przyjęto również mechanizm wymiany informacji w odniesieniu do umów międzyrządowych między nimi a państwami członkowskimi.

4. Czynniki determinujące zmiany kierunków pozyskiwania surowców energetycznych w Unii Europejskiej

W *Zielonej Księdze* z 2006 r. (EC 2006) bezpieczeństwo dostaw surowców energetycznych zostało wskazane jako priorytet działań na rzecz bezpieczeństwa energetycznego UE. Niewątpliwie czynnikiem, który spowodował dyskusję i podjęcie intensywniejszych działań w tej kwestii, były pojawiające się od przełomu lat 2005–2006 kryzysy gazowe, ale także związane z ropą naftową pomiędzy Ukrainą, Białorusią a Rosją. Chociaż żaden z tych krajów nie należy do UE, to ze względu na fakt, iż Ukraina i Białoruś są państwami tranzytowymi rosyjskiego gazu i ropy naftowej, przykręcenie im „kurka” przez Rosję stało się dotkliwie dla unijnej gospodarki. Kryzys z końca 2005 r. spowodował, że Austria, Włochy, Polska i Niemcy odnotowały spadek ciśnienia o 30% we własnych rurociągach. Z kolei na skutek kryzysu z 2007 r.

między Rosją a Ukrainą, w którego efekcie rosyjski operator ropociągów – Transneft – zamknął ropociąg Drużba, Niemcy nie otrzymały 20% importowanej ropy naftowej. W styczniu 2009 r. wystąpił kolejny kryzys pomiędzy Rosją a Ukrainą. Konsekwencje tego sporu najboleśniej odczuły: Bułgaria, Rumunia, Austria, Słowacja i Węgry, gdzie dostawy gazu z Rosji zmniejszyły się od 60% do nawet 90%. Kontrowersje budzi również rosyjska cenowa polityka surowców energetycznych wobec krajów UE. Zazwyczaj państwa członkowskie, które dysponują wieloma dostawcami i zdywersyfikowanymi kierunkami dostaw gazu czy też ropy naftowej oraz mają dobrze rozwinięte rynki gazu (Wielka Brytania, Niemcy, Belgia), uzyskują niższe ceny importowe w stosunku do krajów polegających na niewielkiej liczbie dostawców – to przykład Bułgarii, Litwy i Polski.

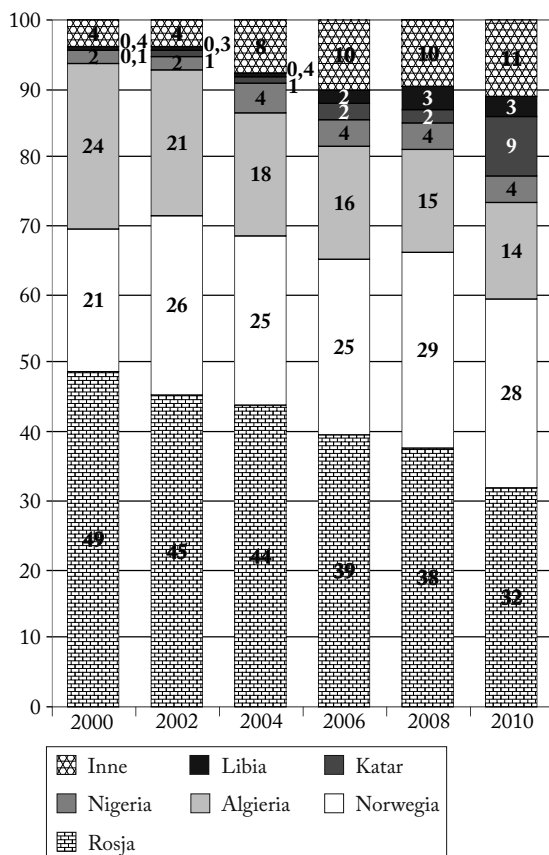
Zarówno kryzysy gazowe, jak i specyficzna polityka cenowa stały się punktem zwrotnym w polityce energetycznej UE dotyczącym bezpieczeństwa energetycznego, ukazując bardzo słabe kierunki zdywersyfikowania pozyskiwania surowców energetycznych. Unia Europejska uświadomiła sobie, że energetyka dla Moskwy pozostanie jeszcze na długo kartą przetargową w polityce zagranicznej. Dlatego też postanowiono powoli otwierać się na inne kierunki pozyskiwania surowców energetycznych. I tak, jeszcze w 2000 r. UE importowała ponad 40% gazu z Rosji, a w 2010 było to już zdecydowanie mniej, ok. 32% (zob. ryc. 1).

Nastąpiło natomiast zwiększenie importu gazu z innych krajów, takich jak Norwegia, Nigeria czy Katar.

Inaczej sytuacja wygląda w przypadku ropy naftowej, gdyż tu znaczenie importu rosyjskiej ropy powoli zaczyna wzrastać. Jeszcze w 2000 r. było to ok. 22% całości importu tego surowca, natomiast w 2010 – zdecydowanie więcej, ok. 34%.

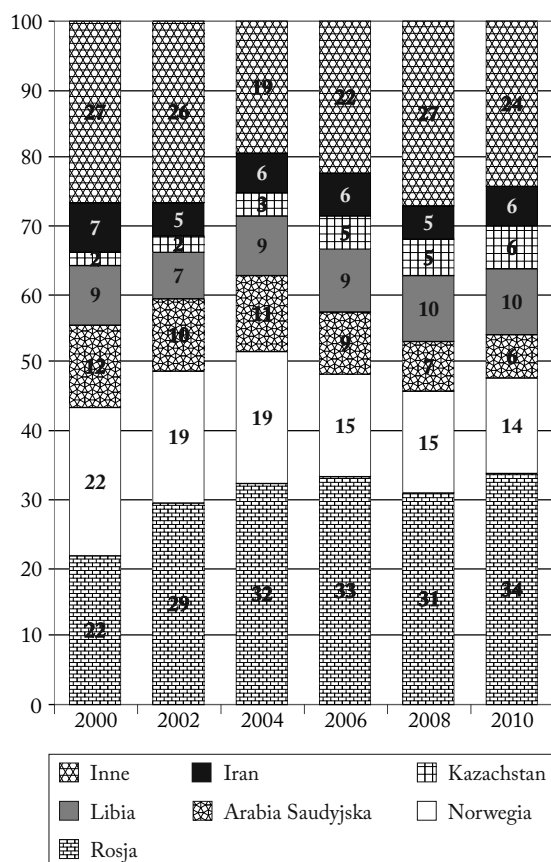
Zarówno w jednym, jak i w drugim przypadku Unia Europejska zdaje sobie sprawę, że trzydziestoprocentowy import surowca energetycznego z jednego państwa jest dużym uzależnieniem. Rosja z pewnością pozostanie strategicznym partnerem Unii Europejskiej, gdyż ma ogromne rezerwy surowców energetycznych, z kolei Unia jest dla niej stabilnym i pewnym odbiorcą.

Potwierdza to przyjęty **unijno-rosyjski plan działania w dziedzinie energii na okres do 2050 r.** w związku z wytycznymi Rady Europejskiej w sprawie energii z dnia 4 lutego 2011 r. Nie przeszkadza to jednak w podjęciu poszukiwań nowych, innych niż dotychczasowe kierunków dostaw surowców. Wydaje się, że takim strategicznym kierunkiem pozyskiwania ropy i gazu dla UE jest rejon Morza Kaspijskiego, Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Dlatego też Unia Europejska dostrzega możliwość współpracy w tym zakresie z Turcją, która stanowi naturalny i strategiczny „korytarz energetyczny”. Współpraca ta mogłaby przyczynić się do ustabilizowania tranzytu ropy naftowej i gazu z obszaru Azji Centralnej, w tym przede wszystkim z basenu Morza Kaspijskiego, a co za tym idzie – do zwiększenia bezpieczeństwa dostaw tych surowców do UE.

Ryc. 1. Kierunki importu gazu przez Unię Europejską w latach 2000–2010 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podst.: Eurostat/EC 2012.

Ryc. 2. Kierunki importu ropy przez Unię Europejską w latach 2000–2010 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podst.: Eurostat/EC 2012.

5. Rozwój stosunków instytucjonalnych Turcji z Unią Europejską

Aktualnie Turcja ma status kraju kandydującego do Unii Europejskiej. Dążenia Turcji do uzyskania członkostwa we Wspólnotach Europejskich (WE) zostały zainicjowane pod koniec lat pięćdziesiątych. Wniosek w sprawie stowarzyszenia złożono w 1959 r. i w konsekwencji podpisano Układ Stowarzyszeniowy 12 września 1963 r. w Ankarze (*the Ankara Agreement*). Kolejnym ważnym wydarzeniem, kształtującym wzajemne relacje, było złożenie przez Turcję formalnego wniosku o akcesję do WE 14 kwietnia 1987 r. Jednak dopiero 17 października 2004 r. Rada Europejska postanowiła, że negocjacje rozpoczną się 3 października 2005 r. w oparciu

o specjalne i szczegółowe warunki⁴. W konsekwencji, w październiku 2005 r., Unia rozpoczęła negocjacje akcesyjne z Ankarą. Mimo że rozmowy negocjacyjne są w toku, Turcja jest już silnie zintegrowana gospodarczo z UE dzięki funkcjonowaniu od 1 stycznia 1996 r. unii celnej⁵.

Obecnie perspektywa członkostwa Turcji wydaje się dosyć odległa. Przede wszystkim kandydatura ta budzi w Europie wiele kontrowersji, które przekładają się na powolne tempo prowadzonych rozmów negocjacyjnych⁶. Równocześnie osłabił także entuzjazm turecki związany z akcesją. Długo trwające negocjacje członkowskie, a nawet impas w tym zakresie oraz rosnące znaczenie Turcji w gospodarce światowej powodują, że kraj ten szuka innych kierunków rozwoju kontaktów zagranicznych. Co prawda elity tureckie deklarują, że prozachodnia perspektywa – z uwzględnieniem UE – jest cały czas istotna i aktualna, ale Turcja buduje jednocześnie alternatywne powiązania gospodarcze w Azji Centralnej i na Bliskim Wschodzie. Zmiany w polityce zagranicznej pociągają za sobą szersze zdefiniowanie priorytetów strategii energetycznej kraju.

Jak zostało już podkreślone, rosnące zapotrzebowanie Europy na surowce energetyczne sprawia, że podstawowym celem unijnej

⁴ Najbardziej kontrowersyjnym nowym warunkiem prowadzenia rozmów akcesyjnych okazuje się zachowanie „otwartości” procesu negocjacyjnego, co oznacza, że ostateczny wynik nie jest znany i nie może być gwarantowany przed zakończeniem negocjacji. Innymi słowy, akcesja Turcji do Unii jest tylko stanem postulatywnym, a z samego faktu rozpoczęcia negocjacji nie wypływa jeszcze gwarancja uzyskania pełnego członkostwa.

⁵ „Energia” jest jednym z 35 rozdziałów negocjacyjnych, który – z powodu blokowania przez Cypr – nie został jeszcze otwarty.

⁶ Kluczowe wątpliwości, które pojawiają się w kontekście akcesji Turcji do UE, można ująć w trzech kategoriach. Pierwsza z nich dotyczy zdolności integracyjnej samej Unii oraz możliwości jej techniczno-instytucjonalnego funkcjonowania w perspektywie przyjęcia tak dużego kraju (zarówno pod względem obszaru, jak i ludności), a jednocześnie stosunkowo ubogiego. Druga kwestia jest związana z określeniem kulturowej, historycznej i religijnej tożsamości Turcji. Wreszcie trzecia odnosi się do gospodarczego i politycznego jej przygotowania do akcesji. Te złożone uwarunkowania procesu akcesyjnego i niechęć państw członkowskich przekładają się na impas w negocjacjach (Ulbrich 2013).

zagranicznej polityki energetycznej jest zapewnienie stabilnych i nieprzerwanych dostaw. Członkostwo Turcji, ze względu na jej geostrategiczne położenie, miałyby zasadnicze znaczenie dla systemu europejskiego bezpieczeństwa energetycznego. Nie do przecenienia jest jej rola jako kraju tranzytowego dla dostaw energii i potencjalnie umożliwiającego Europie dostęp do zasobów bogactw naturalnych. Istotna jest ponadto kwestia dywersyfikacji źródeł oraz kanałów dostaw surowców energetycznych do Unii. Tranzyt ropy i gazu przez terytorium Turcji może uniezależnić Europę od dostaw z Rosji. Zgodnie ze strategią UE w zakresie zagranicznej polityki energetycznej można wyróżnić trzy kategorie państw, z którymi Bruksela utrzymuje relacje: sąsiedzi, strategiczni partnerzy oraz pozostałe państwa. Turcja wchodzi w skład drugiej grupy. Rola tego kraju jako unijnego korytarza energetycznego dla kaukaskich i kaspijskich zasobów ropy i gazu została również podkreślona w raporcie dotyczącym postępów Turcji w drodze do członkostwa. W dokumencie tym zwrócono uwagę na zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego Unii poprzez strategiczną odległość pomiędzy Turcją a Irakiem oraz znaczenie rurociągu Nabucco jako jednego z najważniejszych unijnych priorytetów w tym zakresie⁷.

6. Miejsce Turcji w tranzycie surowców energetycznych

Znaczenie Turcji na rynku energetycznym wzrasta, zarówno jako kraju tranzytowego, jak i konsumenta. Nie jest to państwo bogate w surowce energetyczne, jednak jej położenie geograficzne ma duże znaczenie z punktu widzenia ich przesyłu. Ostatnia dekada to okres dynamicznego wzrostu gospodarki tureckiej i równocześnie rosnącego popytu na surowce energetyczne, przy niewielkich rozmiarach własnych zasobów. Międzynarodowa Agencja Energetyczna prognozuje ponadto, że w ciągu najbliższej dekady zużycie energii w Turcji podwoi się. Tym-

⁷ Rezolucja Parlamentu Europejskiego dotycząca sprawozdania o postępach Turcji w 2011 r. (B7-000/2011), http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/afet/re/887/887615/887615pl.pdf [dostęp: 20.05.2013].

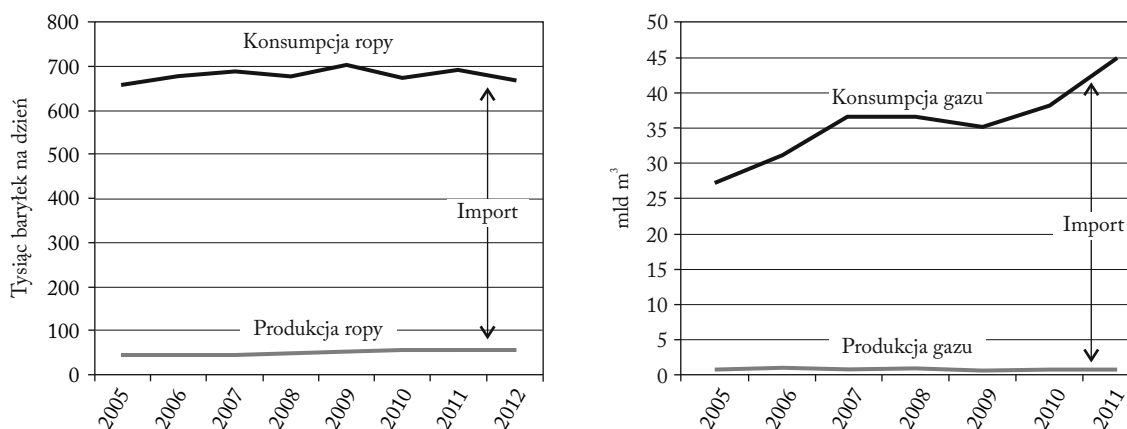
czasem, potwierdzone złoża ropy naftowej wynoszą 270 mln baryłek i są zlokalizowane głównie w południowo-wschodniej części kraju. Produkcja ropy, począwszy od 1991 r., kiedy wyniosła 85 tys. baryłek dziennie (bbl/d)⁸, spadała systematycznie i od kilku lat utrzymuje się na podobnym poziomie ok. 50 tys. bbl/d. Konsumpcja natomiast wynosi blisko 700 bbl/d, przy czym w 2012 r. odnotowano jej spadek do 670 bbl/d, co można tłumaczyć spowolnieniem tempa wzrostu gospodarczego (ryc. 3). Turcja nie posiada także znaczących zasobów gazu, które szacowane są na 6,17 mld m³, podczas gdy spożycie dynamicznie rośnie – w 2011 r. wyniosło 44,72 mld m³. W efekcie w 2012 r. turecki import surowców sięgnął 92% konsumowanej ropy w 2012 r. i 98% gazu w 2011. Blisko połowa (44%) importowanej ropy pochodzi z Iranu, następnie Iraku (15%), Arabii Saudyjskiej (14%) i Rosji (10%). Gaz importowany jest głównie z Rosji (58%), Iranu (19%), Azerbejdżanu (9%) i Algierii (9%) (EIA 2013b). Przy czym strategia rządu tureckiego zakłada zmniejszenie uzależnienia od jednego dostawcy do 50% zużycia gazu w Turcji.

Wzrost konsumpcji nośników energii, w tym przede wszystkim gazu, zmobilizował Turcję do intensywnego poszukiwania nowych źródeł dostaw. Egzemplifikacją tych poszukiwań jest zawarcie kontraktów na kupno gazu z Azerbejdżanem w 2001 r. (na 15 lat) i 2011 r., które będą obowiązywać od 2017 r.⁹

Możliwości Turcji w zakresie tranzytu surowców naturalnych są duże, ponieważ w jej sąsiedztwie znajduje się znaczna część światowych złóż ropy i gazu. Bliskość państw, które mają około 73% rozpoznanych światowych rezerw ropy naftowej i 72% gazu ziemnego (Deputy Directorate... 2009), powoduje, że Turcja jest postrzegana jako potencjalny korytarz energetyczny dla transportu do Europy surowców z re-

⁸ Dokładne przeliczanie baryłek ropy naftowej na tony jest uzależnione od jej gatunku, ponieważ poszczególne rodzaje mają różny ciężar. Modelowo przyjmuje się, że 1 tona to 7,4 baryłki.

⁹ Wciąż obowiązują umowy zawarte w latach dziewięćdziesiątych XX w. z Algierią, Nigerią, Iranem i Rosją (szerzej: BOTAS, *Natural Gas Sale and Purchase Agreement*, <http://www.botas.gov.tr/index.asp> [dostęp: 20.05.2013]).

Ryc. 3. Produkcja i konsumpcja ropy naftowej i gazu ziemnego w Turcji w latach 2005–2012 (2011 r. w przypadku gazu)

Źródło: opracowanie własne na podst. danych: EIA 2013b.

gionu Morza Kaspijskiego, Bliskiego Wschodu oraz Afryki Północnej.

Rejon Morza Kaspijskiego jest ważny dla światowej gospodarki ze względu na znajdujące się tam złoża ropy naftowej oraz gazu ziemnego. Wśród krajów, które mają dostęp do wybrzeża, największe znaczenie ma oczywiście Rosja, następnie Kazachstan, Turkmenistan, Azerbejdżan oraz oddalony Uzbekistan (mapy 1 i 2).

Kazachstan posiada drugie, po Rosji, rezerwy ropy w regionie, które szacuje się na 30 mld baryłek. Turkmenistan dysponuje natomiast znacznymi zasobami gazu ziemnego (7,5 bln m³). Azerbejdżan ma relatywnie najmniejsze zasoby (7 mld baryłek i 0,9 bln m³), jednak usytuowany jest najbliżej europejskich odbiorców. Uzbekistan natomiast jest stosunkowo dobrze wyposażony w zasoby gazu ziemnego, które szacowane są na 1850 mld m³.

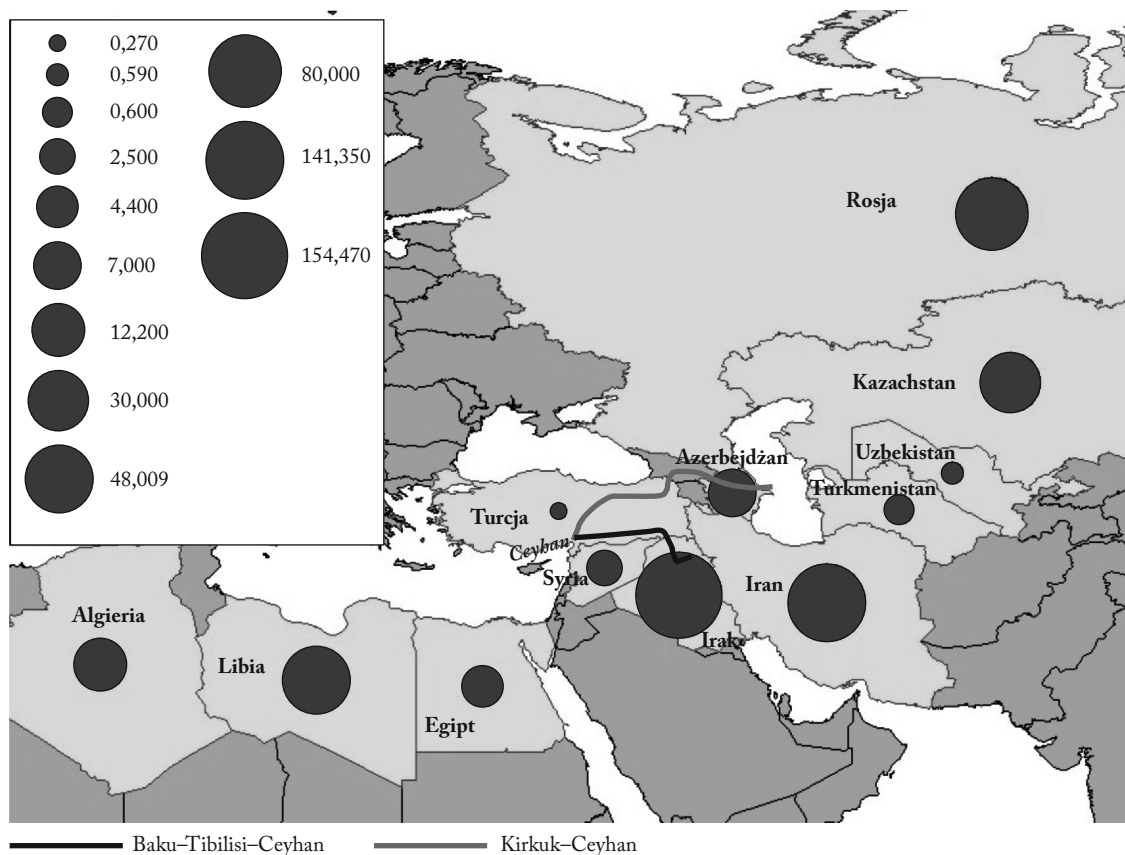
W regionie Bliskiego Wschodu koncentruje się także znaczna część światowego wydobycia surowców energetycznych. Iran ma drugie, po Rosji, zasoby gazu i równocześnie jest bogato wyposażony w ropę (odpowiednio 33,6 bln m³ oraz 155 mld baryłek). Duże znaczenie mają irańskie złoża ropy (140 mld baryłek) oraz w mniejszym wymiarze gazu (3,2 bln m³). Pozostałe kraje bliskowschodnie, czyli Egipt i Syria, dysponują relatywnie niedużymi zasobami ropy i gazu, jednak odgrywają istotną rolę w energetycznych

powiązaniach regionalnych. Wśród państw basenu Morza Śródziemnego potencjalne znaczenie mają również Algieria i Libia, które należą do eksporterów ropy naftowej i gazu ziemnego.

Turcja, rozwijając kierunki swojej aktywności energetycznej, angażuje się w budowę infrastruktury rurociągowej dla ropy naftowej i gazu ziemnego, co pozwala jej pretendować do roli energetycznego łącznika Europy, dostarcza wpływy z opłat przesyłowych oraz zabezpiecza źródło dostaw dla własnej konsumpcji. W realizacji swoich dążeń strona turecka współpracuje głównie z Rosją, Azerbejdżanem, Irakiem i Iranem.

Spośród istniejących rurociągów przesyłowych na uwagę zasługują przede wszystkim te, które mają znaczenie dla Unii Europejskiej. Przez terytorium tureckie przebiega ich kilka, z różnych stron, nakierowanych na port Ceyhan, który staje się jednym z kluczowych na światowym rynku ropy naftowej (tab. 2).

Ropociąg Baku–Tbilisi–Ceyhan (BTC) dostarcza ropę z azerbejdżańskiego pola naftowego na Morzu Kaspijskim do Europy Zachodniej z pominięciem Rosji i jest podstawowym komponentem korytarza energetycznego ze wschodu na zachód (tzw. jedwabny szlak XXI w.). Całkowita długość BTC wynosi 1768 km, z czego ponad 1000 km przebiega przez terytorium Turcji. Jego przepustowość – 1,2 mln bbl/d –

Mapa 1. Potwierdzone zasoby ropy naftowej w Turcji i jej sąsiedztwie w 2012 r. (mld baryłek) oraz istniejące rurociągi międzynarodowe przebiegające przez terytorium Turcji

Źródło: opracowanie własne na podst. danych: EIA 2013a oraz Livianos 2013.

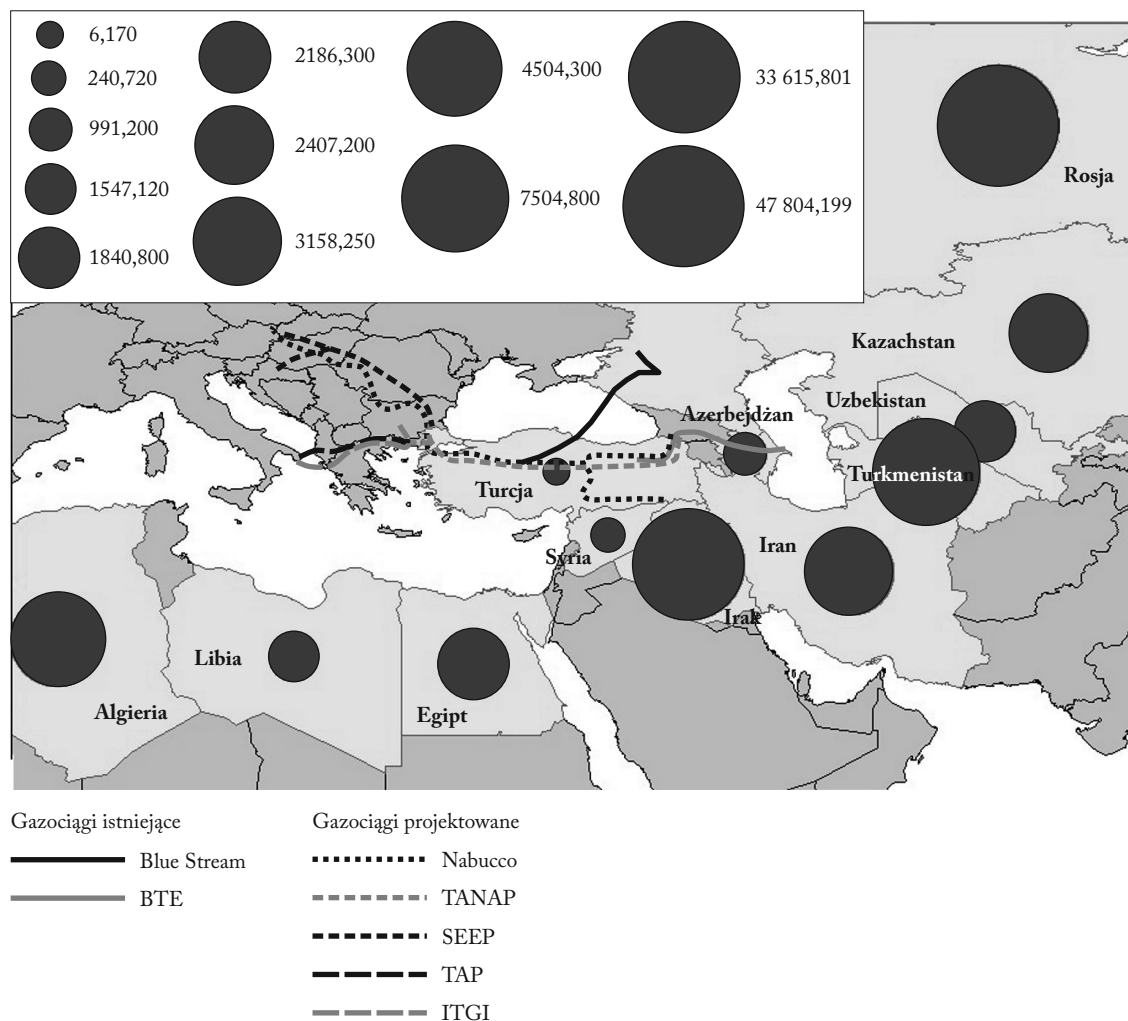
odpowiada za ok. 1,5% światowej podaży ropy (Turkey's Energy Strategy). Kirkuk-Ceyhan łączy Irak z śródziemnomorskim wybrzeżem Turcji i jest największym ropociągiem tureckim pod względem przepustowości (maksymalna to 1,6 mln bbl/d). Składa się on z dwóch linii, przy czym aktualnie działa tylko jedna, a jej przepustowość wynosi 600 tys. bbl/d.

Rosnące zapotrzebowanie na energię w UE w konfrontacji z trwającą walką z rosnącym poziomem emisji gazów cieplarnianych sprzyja wzrostowi znaczenia dywersyfikacji źródeł gazu ziemnego jako paliwa ekologicznego. W ostatnich latach Unia podejmuje aktywne działania w tym kierunku, prowadząc negocjacje ze wschodnimi (Azerbejdżanem, Kazachstanem, Ukrainą i Turkmenistanem) oraz południowymi

(Egiptem, Marokiem, Jordanią, Algierią i Libią) dostawcami gazu.

W tym miejscu ponownie należy podkreślić znaczenie Turcji, ponieważ jedyna droga lądowa łącząca Europę z Azją Środkową – z pominięciem Rosji – przebiega właśnie przez terytorium tego państwa. Duże znaczenie mają tym samym trwające i planowane unijne inwestycje w rozbudowę infrastruktury transportowej, w które zaangażowana jest Turcja.

Do największych funkcjonujących gazociągów przebiegających przez jej terytorium należą Blue Stream oraz Baku-Tbilisi-Erzurum (tab. 3). Ten pierwszy został oddany do użytku w 2003 r. i jest obsługiwany przez Gazprom. Biegnie z Izobilnoje w południowej Rosji do Ankar, stanowiąc odgałęzienie rurociągu Sojuz

Mapa 2. Potwierdzone zasoby gazu ziemnego w Turcji i jej sąsiedztwie w 2011 r. (mld m³) oraz istniejące i planowane gazociągi międzynarodowe przebiegające przez terytorium Turcji

Źródło: ibidem.

Tab. 2. Wybrane międzynarodowe ropociągi przebiegające przez terytorium Turcji

Szlak	Dostawca	Przepustowość (tys. bbl/d)	Data oddania
Baku–Tbilisi–Ceyhan (BTC)	Azerbejdżan	1200	2006
Kirkuk–Ceyhan	Irak	1650 (600)	1986

Źródło: opracowanie własne na podst. danych: International Energy Statistics, <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Turkey/turkey.pdf> oraz BOTAŞ, <http://www.botas.gov.tr/index.asp> [dostęp: 20.05.2013].

(który wraz z magistralą Jamal dostarcza rosyjski gaz do odbiorców w Unii Europejskiej). Baku–Tbilisi–Erzurum, zwany również Połud-

niowokaukaskim, funkcjonuje od 2007 r. i przebiega wzdłuż ropociągu Baku–Tbilisi–Ceyhan. Jego budowa oznaczała przełamanie rosyjskie-

Tab. 3. Wybrane międzynarodowe gazociągi przebiegające przez terytorium Turcji

Szlak	Dostawca	Przepustowość (mld m ³ /rok)	Data oddania
Blue Stream (Błękitny Potok)	Rosja	16	2003
Baku–Tbilisi–Erzurum (BTE, gazociąg Południowokaukaski)	Azerbejdżan	20	2007

Źródło: opracowanie własne na podst. danych: EIA 2013b; <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/blue-stream>; <http://new.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-tbilisi-erzurum-gas-pipeline> [dostęp: 27.12.2013].

Tab. 4. Planowane międzynarodowe gazociągi przebiegające przez terytorium Turcji w kierunku Unii Europejskiej

Szlak	Dostawca	Długość (km)/ przepustowość (31 mld m ³ /rok)	Rola Turcji
Nabucco (Turcja–Bułgaria–Rumunia– Węgry–Austria)	Przede wszystkim Azerbejdżan i Turkmenistan, ale także Kazachstan, Iran, Irak i Egipt	3800 km 31 mld m ³ /rok	Korytarz tranzytowy gazu do Europy
TANAP (Azerbejdżan–Turcja–Europa)	Azerbejdżan	691 km 6,6–16 mld m ³ /rok	Korytarz tranzytowy gazu do Europy oraz finalny odbiorca azerskiego gazu
ITGI (Turcja–Grecja–Włochy)	Region Morza Kaspijskiego i Bliskiego Wschodu	Turcja–Grecja: 296 km; Grecja–Włochy: 307 km 12 mld m ³ /rok	Korytarz tranzytowy gazu do Europy

Źródło: Krauer–Pacheco 2011, s. 63.

go monopolu dostaw gazu ziemnego z regionu Morza Kaspijskiego do Europy (Voytyuk 2012).

Projektowane są również kolejne gazociągi, m.in.: Nabucco, Transanatolijski (TANAP) oraz Turcja–Grecja–Włochy (ITGI). Są to inicjatywy wpisujące się w koncepcję południowego korytarza energetycznego, której realizacja ma służyć dywersyfikacji dostaw gazu ziemnego do Europy, zmniejszając zależność od Rosji (tab. 4). W założeniach będzie on pełnić funkcję tzw. czwartej arterii dostaw surowca do Unii, po szlakach z Rosji, Algierii i Norwegii (Jaroszewicz 2012). Strategicznym celem jest bezpośrednio połączenie europejskiego rynku gazu z Morzem Kaspijskim, a Turcja – jako pas transmisyjny – stanowi kluczowy element tej inicjatywy.

W tym kontekście, szczególną uwagę należy zwrócić na projekt gazociągu Nabucco, który mógłby znacznie zwiększyć bezpieczeństwo dostaw gazu do Unii. Jest on jednym z kluczowych projektów energetycznych wspieranych

przez UE, a został zaproponowany już dekadę temu¹⁰. Zakłada dostawy z Azerbejdżanu oraz Turkmenistanu, przez Turcję, Bałkany, Węgry do Austrii. Na drodze do urzeczywistnienia Nabucco stoi wiele przeszkód, o czym świadczy odkładanie terminu rozpoczęcia budowy. Sytuacja ta powoduje, że pojawiają się inne projekty wykorzystujące gaz z regionu Morza Kaspijskiego, w których realizacji partycypują

¹⁰ Za projekt odpowiedzialna jest powołana w 2004 r. spółka Nabucco Gas Pipeline International GmbH, w skład której weszły austriacki OMV, bułgarski BEH, niemiecki RWE, rumuński Transgaz, węgierski MOL, oraz turecki BOTAŞ. W kwietniu 2013 r. RWE sprzedał swój udział w konsorcjum planującym rurociąg. Wskutek pojawiających się problemów zaproponowano okrojona wersję pierwotnego projektu, czyli Nabucco West (od granicy turecko-bułgarskiej do Austrii). Ponadto rywalem Nabucco jest rosyjski projekt South Stream, którym gaz z Rosji ma płynąć do Europy dnem Morza Czarnego, z pominięciem Ukrainy.

państwa europejskie. Jednym z nich jest porozumienie Azerbejdżanu i Turcji w sprawie powstania gazociągu TANAP, które zostało podpisane w czerwcu 2012 r. Następnie, w grudniu 2013 r., podjęto ostateczną decyzję inwestycyjną dotyczącą tej budowy, której rozpoczęcie przewidziano na 2014 r. Projekt stanowi gwarancję dostaw surowca ze złóż azerskich, przez terytorium Turcji, do Europy. Jednocześnie jest on uważany za konkurencyjny względem Nabucco. Gaz w kierunku Europy popłynie najpierw przez gazociąg kaukaski, potem przez Turcję magistralą TANAP, a ostatecznie do Europy dotrze rurociągiem TAP (mapa 2).

W lipcu 2007 r. podpisano porozumienie międzyrządowe o budowie gazociągu ITGI, w tym samym roku został uruchomiony interkonektor pomiędzy Turcją a Grecją (ITG). We wrześniu 2011 r. przedstawiono także koncepcję projektu gazociągu Południowo-Wschodniego (SEEP), którego przebieg jest analogiczny wobec europejskiej części Nabucco.

Wszystkie realizowane i planowane projekty transportu surowców energetycznych umacniają pozycję Turcji na międzynarodowym rynku energii i mają znaczenie dla zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej. Kluczowym rozwiązaniem w tym zakresie jest powstanie południowego korytarza, czyli rozbudowa infrastruktury łączącej Europę z Azją Środkową i Bliskim Wschodem. Komisja Europejska zakłada, że zbudowana w ramach korytarza infrastruktura pozwoli na zwiększenie importu gazu z regionu kaspijskiego oraz Bliskiego Wschodu w celu pokrycia 10–20% unijnego zapotrzebowania na ten surowiec do 2020 r. (co odpowiada mniej więcej 45–90 mld m³ (Sartori 2012).

7. Strategia energetyczna Turcji

Priorytetem tureckiej polityki energetycznej jest poprawa bezpieczeństwa dostaw oraz dążenie do uczynienia ze swojego terytorium kluczowego kraju przesyłu i centrum energetycznego, zarówno w wymiarze regionalnym, jak i globalnym. Zasadnicze cele Turcji w tym zakresie można zdefiniować na podstawie przyjętej strategii

na lata 2010–2014, które są ujęte w pięć kluczowych tematów (The Republic of Turkey... 2010):

I. Bezpieczeństwo dostaw energii

Długoterminowym planem Turcji – sięgającym 2023 r., czyli 100. rocznicy proklamowania Republiki – jest dążenie do pokrycia zapotrzebowania na energię poprzez zapewnienie zróżnicowanych szlaków przesyłowych i źródeł dostaw oraz dywersyfikację wykorzystywanych surowców i zmniejszenie zależności od importu. Cel ten ma zostać osiągnięty dzięki restrukturyzacji infrastruktury prawnej, instytucjonalnej i technicznej krajowego rynku energii oraz jego liberalizacji. Istotne jest także zwiększenie efektywności eksploatacji zasobów krajowych (węgla¹¹, ropy i gazu) poprzez zastosowanie wydajniejszych technologii. Ponadto zakłada się implementację rozwiązań europejskich w zakresie efektywności energetycznej.

II. Oddziaływanie Turcji na regionalny i globalny rynek energetyczny

Czerpiąc korzyści z położenia geograficznego, Turcja zmierza do uzyskania statusu kraju węzłowego i centrum dystrybucji w ramach międzynarodowych relacji energetycznych. Podkreśla także potrzebę lepszego wykorzystania istniejącej infrastruktury przesyłowej oraz partycypacji w nowych projektach.

III. Środowisko

Temat ten obejmuje inicjatywy związane z ograniczeniem skutków negatywnego oddziaływania energetyki na atmosferę oraz wspieraniem zrównoważonej polityki energetycznej i przedsięwzięć prowadzących do wykorzystania bezpiecznej dla środowiska i opłacalnej dla gospodarki energii z odnawialnych źródeł oraz energii jądrowej.

¹¹ Węgiel stanowi najważniejsze, dostępne w Turcji, bitumiczne paliwo kopalne. Istotne znaczenie mają zwłaszcza rezerwy lignitu. Krajowe wydobycie węgla twardego zaspokaja jedynie 13% potrzeb, natomiast produkcja lignitu w całości pokrywa zużycie tego paliwa w Turcji (WPHI 2010).

IV. Zasoby naturalne

Celem jest racjonalizacja gospodarki surowcami, w tym zwiększenie udziału krajowych zasobów naturalnych w produkcji przemysłowej.

V. Współpraca

Działania w tym zakresie są ukierunkowane na budowę systemu efektywnie zarządzającego rynkiem energetycznym i zasobami naturalnymi.

Urzeczywistnienie strategii energetycznej Ankarę zależy od uwarunkowań wewnętrznych, w tym przede wszystkim konfrontacji szybkiego wzrostu gospodarczego i rosnącego popytu na surowce z ideą zrównoważonego rozwoju. Bardzo ważny jest także rozwój relacji z krajami dostawcami i odbiorcami energii oraz sytuacja polityczna w tych państwach. Turcja nadal realizuje ideę korytarza tranzytowego, strategicznie ważnego dla krajów europejskich, ale jej polityka energetyczna zyskała wymiar wielosektorowy. W konsekwencji umiejętnie rozgrywa kwestie energetyczne zarówno z Unią Europejską, jak i Rosją oraz Iranem. Równocześnie nie wystarcza już jej rola korytarza tranzytowego, dąży do uzyskania statusu węzła tranzytowego, przeładunkowego i dystrybucyjnego (Wyciszkiewicz 2011).

Sz szczególnie istotne znaczenia dla Unii Europejskiej mają relacje turecko-rosyjskie, ponieważ oba te kraje są ważnymi sąsiadami i kluczowymi interesariuszami. Śledząc ewolucję współczesnych stosunków Turcji z Rosją, należy wyróżnić dwa okresy. Pierwszy z nich obejmował lata dziewięćdziesiąte XX w. i charakteryzował się polityczną rywalizacją partnerów. Drugi natomiast przypada na początek XXI w., kiedy nastąpiło polityczne zbliżenie obu państw. Próba dominacji i napięcia, do jakich dochodziło między nimi w latach dziewięćdziesiątych była wynikiem sprzecznych interesów i odmiennych postaw wobec państw poradzieckich. Jednak mimo problemów Turcja i Rosja prowadziły dialog polityczny i współpracę gospodarczą. Jednym z przejawów wzajemnych relacji tamtego okresu było podpisanie w 1997 r. porozumienia o budowie gazociągu Błękitny Potok. Intensyfikacja współpracy gospodarczej oraz dynamicznie zmieniająca się sytuacja globalna legły u podłoża zbliżenia stanowisk obu stron wobec ważnych problemów międzynarodowych. Symboliczne znaczenie miał dokument podpisany w 2001 r.

pt. *Plan działań na rzecz rozwoju współpracy między Federacją Rosyjską i Republiką Turecką w Euroazji: od współpracy dwustronnej do wielowymiarowego partnerstwa* (Menkiszak 2008). Nowy etap w stosunkach turecko-rosyjskich został ostatecznie potwierdzony reorientacją polityki zagranicznej Turcji po 2002 r., kiedy do władzy doszła Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP)¹². Pragmatyzm tureckich elit oraz ambicje stworzenia z Turcji węzła szlaków tranzytu energii przy równoczesnych planach energetycznych Rosji w Europie skutkowały obustronnymi deklaracjami rozbudowy infrastruktury w energetyce i transporcie. Nadal kluczową sferę współpracy gospodarczej stanowi energetyka, jednak począwszy od 2007 r. dobra atmosfera stosunków bilateralnych uległa ochłodzeniu na skutek rozchodzenia się interesów stron we współpracy gazowej oraz tradycyjnie asertywnej polityki zagranicznej partnerów.

8. Podsumowanie

Reasumując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że kraje UE są w dużym stopniu uzależnione od surowców energetycznych z Rosji, gdyż importowały z tego kraju w 2010 r. ponad 30% gazu ziemnego i ropy naftowej. Systematycznie pojawiające się od 2006 r. kryzysy gazowe ujawniły upolitycznienie handlu surowcami energetycznymi przez Rosję i duże zagrożenie dla funkcjonowania gospodarek krajów UE, ich bezpieczeństwa energetycznego. Stały się one silnym bodźcem dla Unii do przeorientowania polityki energetycznej, dywer-

¹² Reorientacja polityki zagranicznej Turcji wynika z założeń nowej koncepcji, tzw. strategicznej głębi, która jest realizowana przez rządzącą Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP). Opiera się ona na dwóch wymiarach: na głębi geograficznej oraz na głębi historycznej. Pierwszy z nich podkreśla, że Turcja będąca spadkobiercą Imperium Osmańskiego usytuowana jest w centrum wielu geopolitycznych kręgów oddziaływania. Tym, co odróżnia Turcję od innych państw jest przynależność do kilku regionów; w rezultacie jest ona „krajem centralnym”. Głębina historyczna odnosi się natomiast do osmańskiej przeszłości kraju i faktu, że znajdował się on w epicentrum wielkich wydarzeń historycznych. Turcja powinna tym samym wziąć odpowiedzialność historyczną wobec Bałkanów, Kaukazu i Bliskiego Wschodu.

syfikacji źródeł i kierunków importu surowców energetycznych. W tym względzie ważną rolę odegrać mogą zasoby surowców energetycznych z rejonów Morza Kaspijskiego, Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej przesyłane przez terytorium Turcji do państw Unii Europejskiej z pominięciem Rosji. Położenie geopolityczne Turcji, dostęp do Morza Czarnego i Morza Śródziemnego, kontrola nad cieśninami Bosfor i Dardanele generują potencjał przesyłowy tego kraju. Oczekuje się, że wspomniana dywersyfikacja przyczyni się zarówno do obniżenia cen importowanych surowców energetycznych, jak i do zapewnienia ciągłości ich dostaw.

Mając na uwadze wspólne interesy strategiczne Unii Europejskiej i Turcji, bliższa współpraca w zakresie polityki energetycznej wydaje się opłacalna dla obu stron. Tranzyt surowców energetycznych przez terytorium Turcji zmniejszy zależność Unii od dostaw z Rosji i zapewni bezpieczeństwo dostaw nośników energii. Kluczowe w tym względzie pozostaje wybudowanie gazociągu Nabucco oraz dokończenie realizowanych inwestycji w infrastrukturę przesyłową. Natomiast Turcji umożliwi rozwinięcie infrastruktury niezbędnej do zaspokojenia krajowej konsumpcji surowców energetycznych, zwiększenie dochodów z tranzytu surowców oraz szybki rozwój kraju. Przyczyni się także do rozszerzenia jej współpracy gospodarczej z Unią Europejską na innych płaszczyznach i wzmocnienia pozycji jako ważnego korytarza przesyłowego oraz centrum energetycznego.

Literatura

Bilgin M. (2010). „Energy and Turkey's foreign Policy: State strategy, regional cooperation and private sector involvement”, *Turkish Policy Quarterly*, t. 9, nr 2.

Cziomer E. (red.) (2008). *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*. Kraków: Wydawnictwo KSW.

Deputy Directorate General for Energy, Water and Environment (2009). *Turkey's Energy Strategy*, January.

EC (1995). *White Paper: An Energy Policy for the European Union*. COM(95) 682, grudzień.

EC (2006). *Green Paper: European Strategy for sustainable competitive and secure energy*, 8 March 2006 (COM(2006) 105 final).

EC (2010). „Nabucco Pipeline: Commission welcomes Ratification by Turkey”, http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/oettinger/headlines/press-releases/2010/doc/20100305_en.pdf [dostęp: 20.05.2013].

EC (2011). *White Paper: Roadmap to a Single European Transport Area – Towards a competitive and resource efficient transport system*, http://ec.europa.eu/transport/themes/strategies/2011_white_paper_en.htm [dostęp: 29.06.2013].

EC (2013). *Green Paper: A 2030 Framework for Climate and Energy Policies*, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52013DC0169:EN:NOT>, [dostęp: 16.05.2013].

EIA (2013a). „Proved Reserves”. International Energy Statistics, <http://www.eia.gov/countries/index.cfm?view=reserves> [dostęp: 20.05.2013].

EIA (2013b). „Turkey – Overview”, February, <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Turkey/turkey.pdf> [dostęp: 20.05.2013].

EU Council (1975). *Council Resolution of 17 December 1974 concerning Community Energy Policy Objectives for 1985* (Official Journal C153, 09/07/1975, P.0002-0004).

Eurostat/EC (2012). *Eurostat Pocketbooks. Energy, Transport and Environment Indicators*. Luxembourg: Publications Office of the EU.

EU (2000). *Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply*, COM(2000) 769, listopad.

İşeri E. (2007). „The EU's energy security and Turkey's energy strategy”, *Turkish Review of Eurasian Studies*, nr 7.

Jaroszewicz A. (2012). „Południowy korytarz gazowy Azerbejdżanu i Turcji”, *Komentarze OSW*, nr 86, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-07-18/poludniowy-korytarz-gazowy-azerbejdzanu-i-turcji> [dostęp: 20.05.2013].

Kaczmarek M. (2010). *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

Karaczun Z. (2012). *Polska 2050 – na węglowych rozstajach*. Warszawa: InE, IBS, ECF.

Komisja Europejska (2010). *Europa 2020: Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM(2010) 2020, wersja ostateczna, Brussels, 3.3.2010.

Krauer-Pacheco K. (2011). *Turkey as a Transit Country and Energy Hub: The Link to Its Foreign Policy Aims*. Forschungstelle Osteuropa Bremen Arbeitspapiere und Materialien No 118, December.

Linke K., Viëtor M. (red.) (2010). *Beyond Turkey. The EU's Energy Policy and Southern Corridor (International Policy Analysis)*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

Livianos A. (2013). „The conundrum of the southern gas corridor: What are the risks for Europe and Azerbaijan? The viewpoint of an insider”, http://www.naturalgaseurope.com/pdfs/IFRI_actuelleslivianos17413.pdf [dostęp: 27.12.2013]

Łoskot A. (2005). *Turcja – korytarz tranzytowy dla surowców energetycznych do UE?*, *Prace OSW*. Warszawa: OSW.

Menkiszak M. (2008). „W stronę strategicznego partnerstwa? Stosunki turecko-rosyjskie na progu XXI wieku”, w: A. Balcer (red.), *Turcja po rozpoczęciu negocjacji z UE – relacje zagraniczne i sytuacja wewnętrzna* (cz. II). *Raport OSW*. Warszawa: OSW.

Pach-Gurgul A. (2012). *Jednolity rynek energii elektrycznej w Unii Europejskiej w kontekście bezpieczeństwa energetycznego Polski*. Warszawa: Difin.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie sprawozdania dotyczącego postępów Turcji w 2011 r. (2012). (B7-000/2011), http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/afet/re/887/887615/887615pl.pdf [dostęp: 20.05.2013].

Riedel R. (2010). *Supernacjonalizacja bezpieczeństwa energetycznego w Europie. Podejścia teoretyczne*. Warszawa: Centrum Europejskie Natolin.

Sartori N. (2012). *The European Commission's Policy Towards the Southern Gas Corridor: Between National Interests and Economic Fundamentals*. IAI Working Papers 12/01.

Single European Act (1986), *Official Journal L 169 of 29 June 1987*

The Republic of Turkey, Ministry of Energy and Natural Resources (2010). *The Republic of Turkey Ministry of Energy and Natural Resources Strategic Plan (2010–2014)*, http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar_EN/ETKB_2010_2014_Stratejik_Planı_EN.pdf [dostęp: 20.05.2013].

Ulbrych M. (2013). „Strategie integracyjne Turcji: między funkcjonalizacją a regionalizacją”, w: A. Surdej, J. Brzozowski (red.), *Terytorializacja lub funkcjonalizacja. Dylematy ugrupowań integracyjnych*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Voytyuk O. (2012). *Potencjał energetyczny państw Unii Europejskiej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Winrow G.M. (2013). „The southern gas corridor and Turkey's role as an energy transit state and energy hub”, *Insight Turkey*, t. 15, nr 1.

WPHI (2010). „Sektor wydobywczy w Turcji – górnictwo węgla”, Ambasada RP w Ankarze,

http://ankara.trade.gov.pl/pl/przewodnik_branzowy_turcja/article/detail,3718,Sektor_wydobywczy_w_Turcji_-_Gornictwo_węgla.html [dostęp: 20.05.2013].

Wyciszkievicz E. (2011). „Polityka energetyczna Turcji. Implikacje dla Unii Europejskiej”, w: A. Szymański (red.), *Turcja i Europa. Wyzwania i szanse*. Warszawa: PISM.

Yergin D. (2006). „Ensuring energy security”, *Foreign Affairs*, t. 85, nr 2.

Pozostałe źródła internetowe:

BOTAŞ, *Natural Gas Sale and Purchase Agreement*, <http://www.botas.gov.tr/index.asp> [dostęp: 20.05.2013].

Energia odnawialna: ważny uczestnik europejskiego rynku energii”, http://ec.europa.eu/energy/renewables/communication_2012_en.htm [dostęp: 29.06.2013].

Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/blue-stream> [dostęp: 20.05.2013].

<http://energytransition.de/2013/03/pl/> [dostęp: 16.12.2013].

<http://marokko.um.dk/~media/Marokko/Documents/Other/GBEnergistrategi2050sammenfatning.pdf> [dostęp: 12.12.2013].

Nabucco Gaz Pipeline, http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/company_main/about_us

„Plan działania na rzecz zasobooszczędnej Europy”, http://ec.europa.eu/environment/resource_efficiency/about/roadmap/index_en.htm [dostęp: 29.06.2013].

„Plan działania prowadzący do przejścia na konkurencyjną gospodarkę niskoemisyjną do 2050 r.”, http://ec.europa.eu/clima/policies/roadmap/index_en.htm [dostęp: 29.06.2013].

„Plan działań w dziedzinie energii do 2050 r.”, http://ec.europa.eu/energy/energy2020/roadmap/index_en.htm [dostęp: 29.06.2013].

Socar, <http://new.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-tbilisi-erzurum-gas-pipeline> [dostęp: 27.12.2013].

„Turkey's Energy Strategy”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/european_energy_policy/turkeys_energy_strategy_en.pdf [dostęp: 20.05.2013].

„Uruchomienie wewnętrznego rynku energii”, http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/internal_market_en.htm [dostęp: 29.06.2013].

The importance of Turkey for the energy security in the European Union

This paper discusses the energy security of the European Union and the factors that determine it in an era of increasing demand for energy and the EU's strong dependence on imported oil and gas from Russia. It points to the need to diversify sources and directions of energy supplies, and to use resources from the Caspian Sea areas, the Middle East, and North Africa, sent to the European Union countries through Turkey and bypassing Russia. Even though Turkey itself is not rich in energy resources, its transmission infrastructure may be a link between the European Union and the regions where more than 70% of the world's oil and natural gas resources are located. That could change the position of Turkey as a candidate country in the European Union, and affect the cooperation with it in other fields. To transform Turkey into an energy corridor, it is necessary to build suitable transmission infrastructure that provides security of supply of raw materials to the EU countries.

Keywords: energy security, EU energy policy, gas crises, security of energy supplies, Turkey, Nabucco pipeline, energy strategy, transit node.